русі (VII—X ст.) // Айчынная і сусветная гісторыя: сучасныя погляды і метады даследаванняў: Зб. навук. прац: У 2 ч. Ч. 1. Актуальныя пытанні гісторыі Беларусі. Мн., 2000.
3. Автократия // Лехин И. В., Струве М. Э. Краткий политический словарь. М.,1969.
4. *Моносзон Э. И.* Образование // Педагогическая энциклопедия: В 4 т. М., 1966. Т. 3.
5. АиФ. 2001. № 27.
6. *Пілецкі В. А.* Фармацыйная і цывілізацыйная канцэпцыі эвалюцыі гістарычнага працэсу ў дачыненні да гісторыі Беларусі // Гісторыя: праблемы выкладання. 2002. № 1.
7. *Дейнеко М. М.* Школа // Педагогическая энциклопедия: В 4 т. М., 1968. Т. 4.
8. *Пілецкі В. А.* Аб часе з'яўлення элементаў школьнай палітыкі ў выхаваўча-адукацыйным працэсе на Беларусі // Гісторыя Беларусі: новае ў даследаванні і выкладанні: Матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф. Мінск, 27 сакавіка 1999 г.: У 2 ч. Мн., 1999. Ч. 1.
9. Мялецій Сматрыцкі // Асвета і педагагічная думка ў Беларусі: Са старажытных часоў да 1917 г. / М. А. Ткачоў, У. С. Пасэ, Г. Р. Сянькевіч і інш.; Пад рэд. М. А. Лазарука і інш. Мн., 1985. С. 101—105.
10. *Булыка А. М.* Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Мн., 1999. Т. 1. С. 383.

SUMMARY

Two conceptual categories which mark special interrelation in the historical evolution of the process of upbringing and education are characterized.

УДК 636.4

А. П. Жытко

РАЗВІЦЦЁ ДВАРАНСКА-ПАМЕШЧЫЦКАЙ СВІНАГАДОЎЛІ Ў БЕЛАРУСІ. 1861–1914 гг.

Важнай галіной развіцця памешчыцкай жывёлагадоўлі з'яўлялася свінагадоўля. Неабходна адзначыць, што ў першыя дзесяцігоддзі скасавання прыгону памешчыцкая гандлёвая свінагадоўля, відаць, не атрымала значнага развіцця. Свінні звычайна разводзіліся для задавальнення асабістых патрэб уласнікаў маёнткаў, а прырост ішоў галоўным чынам за кошт сялянскіх гаспадарак. У цэлым у парэформенныя гады тэмпы развіцця свінагадоўлі былі высокімі. Як паказвае табліца, колькасць свіней у 5 заходніх губернях з 1856 да 1911 г. павялічылася з 949,3 тыс. да 2 108,4 тыс. галоў, альбо ў 2,2 разы. Найбольшы

прырост прыпадаў на Мінскую і Гродзенскую губерні (у 2,7 і 2,5 разы адпаведна). У Мінскай губерні быў зафіксаваны і найбольшы абсалютны лік свіней (643,8 тыс. галоў, ці 30,5 % ад агульнай колькасці), а найменшы — у Віцебскай губерні (309,4 тыс. галоў, ці 14,7 %)[1].

Табліца 1

Дынаміка колькасці свіней у 5 заходніх губернях (тыс. галоў) [1]

Губерні / *Год*	*Віленская*	*Віцебская*	*Гродзенская*	*Мінская*	*Магілёўская*	*Разам*
1856	168,5	136,3	179,5	236,1	228,9	949,3
1864	214,0	224,0	223,0	254,0	260,0	1 175,0
1870	256,4	168,6	256,8	321,3	219,9	1 223,0
1883	237,0	209,6	319,0	396,6	310,8	1 473,0
1900	416,0	344,5	265,2	600,8	473,8	2 100,3
1910	357,3	323,0	440,7	668,8	409,4	2 199,2
1911	312,1	309,4	443,5	643,8	399,6	2 108,4
Павелічэнне ў 1911 г. у параўнанні з 1956 г. (разоў)	1,9	2,3	2,5	2,7	1,7	2,2

У 1911 г. у Еўрапейскай Расіі і Польшчы па колькасці свіней у разліку на 100 жыхароў 1-е месца займала Курляндская губерня (22,9), 2-е — Гродзенская (22,5), 3-е — Мінская (22,4). На 10-м месцы знаходзілася Магілёўская губерня (17,7), на 11-м — Віцебская (16,7) і на 14-м — Віленская (15,9). Па 50 губернях Еўрапейскай Расіі прыходзілася 10, а з Царствам Польскім — толькі 9,6 свіней на 100 жыхароў [2, с. 14]. Такім чынам, Беларусь у пачатку XX ст. ператварылася ў рэгіён высокаразвітой свінагадоўлі. Хаця, калі параўнаць колькасць свіней у разліку на колькасць жыхароў, то ў Беларусі ў 1856 г. іх было 22,0, а ў 1911 — 19,0. Памяншэнне назіралася па ўсёй імперыі. Гэта было звязана з больш хуткім ростам насельніцтва ў параўнанні са статкам свіней. Разам з тым у 5 заходніх губернях гэта скарачэнне склала 3,0 свінні на 100 жыхароў, а ў Еўрапейскай Расіі — 5,3 [3].

---

[1] Падлічана згодна з данымі табліцы 1.

Табліца 2

Колькасць свіней у разліку на 100 жыхароў [3]

Губерні / Год	Віленская	Віцебская	Гродзенская	Мінская	Магілёўская	Разам	Па 50 губернях Еўрапейскай Расіі
1956	20,0	18,2	21,7	24,0	26,2		
1911	15,9	16,7	22,5	22,4	17,7	19,0	10,0
Павелічэнне (+), памяншэнне (–)	–4,1	–1,5	+0,8	–1,6	–8,5	–3,0	–5,3

Афіцыйная статыстыка не ўтрымлівае даных аб колькасці свіней у памешчыцкіх гаспадарках, за выключэннем 1900 г. Відаць, да канца XIX ст. доля памешчыцкіх свіней у іх агульнай колькасці была нязначнай. Практычна да канца 70-х гг. адсутнічаюць звесткі аб развіцці памешчыцкай свінагадоўлі ў афіцыйных справаздачах і перыядычным друку. Толькі ў пачатку 80-х гг. указвалася, што ў маёнтках Ляўкі і Забалоцце памешчыкаў Мянжынскіх утрымлівалася да 100 галоў свіней [4, с. 48]. З канца XIX ст. «пачала развівацца свінагадоўля. Яна служыць важкім падспор'ем сельскай і гарадской гаспадаркам... У сучасны момант развядзеннем свіней займаюцца не толькі сяляне, але і памешчыкі» [5, с. 263]. Для паляпшэння пароды свіней самі гандляры прывозілі з замежжа кныроў і размяшчалі іх у вялікіх маёнтках. У 1900 г. на долю памешчыцкіх гаспадарак прыходзілася ўжо 420,6 тыс. свіней, альбо 20,0 % ад усяго статка. Трэцяя частка з іх прыпадала на Мінскую губерню [6, с. 7—9,12].

Табліца 3

Колькасць прыватнаўласніцкіх свіней ад іх агульнай колькасці ў 1900 г. (тыс. галоў) [6, с. 7—9, 12]

Губерні	Усяго	З іх прыватнаўласніцкіх	% прыватнаўласніцкіх
Віленская	416,0	99,4	23,9
Віцебская	344,5	66,5	19,3
Гродзенская	265,2	33,5	12,6
Магілёўская	473,8	91,0	19,2
Мінская	600,8	130,2	21,7
Разам	**2 100,3**	**420,6**	**20,0**

Зразумела, што памешчыкі займаліся не спажывецкай, а гандлёва-прадпрымальніцкай свінагадоўляй. Гэтаму садзейнічала і кан'юнктура цэн на рынках як на сала, так і мяса. У прыватнасці, з канца XIX ст. да 1911 г. цэны на свіное мяса ў 5 заходніх губернях выраслі ў сярэднім у 1,5 раза. Найбольш высокія цэны за 1 пуд мяса былі ў Гродзенскай губерні (615 кап.) і Мінскай (540 кап.). У цэлым кошт беларускага мяса ў 1911 г. склаў 542 кап. за пуд, а ў Еўрапейскай Расіі — толькі 474 кап. [7].

Аб выгадах развіцця свінагадоўлі сведчыць і факт, што ў Беларусі ўпершыню паяўляюцца злучныя пункты. У прыватнасці, у 1914 г. адзначалася, што «як мясцовую асаблівасць у галіне жывёлагадоўчых мерапрыемстваў неабходна адзначыць арганізацыю земскіх злучных пунктаў па свінагадоўлі ў Навагрудскім, Мозырскім і асабліва ў Пінскім паветах» [8, с. 96].

Табліца 4

Дынаміка цэн на свіное мяса (у кап. за 1 пуд) [7]

Гады / *Губерні*	*1891/1900*	*1901/1905*	*1906/1910*	*1911*	*Павелічэнне ў 1911 г. у параўнанні з 1891—1900 гг. (разоў)*
Віленская	387	483	560	520	1,3
Віцебская	344	461	536	510	1,5
Гродзенская	445	519	592	615	1,4
Магілёўская	324	392	466	525	1,6
Мінская	339	425	532	540	1,6
Разам (сярэдняя)	368	456	537	542	1,5
Па 50 губернях Еўрапейскай Расіі	331	389	500	474	1,4

Прагрэс у развіцці памешчыцкай свінагадоўлі не мог быць магчымым без пашырэння і ўдасканалення кармавой базы. Гэта было звязана з павышэннем ураджаяў традыцыйных збожжавых культур і асабліва бульбы. У пачатку XX ст. на рост пагалоўя памешчыцкіх свіней станоўча паўплывала і развіццё малочнай гаспадаркі. Адходы ад перапрацоўкі малака таксама ішлі на корм свіней. Такім чынам, прагрэсіўныя працэсы ў земляробстве, агракультуры і таварнай жывёлагадоўлі знаходзіліся ва ўзаемасувязі і станоўча ўплывалі на развіццё сельскай гаспадаркі ў цэлым.

ЛІТАРАТУРА

1. Статистические таблицы Российской империи за 1856 год. СПб., 1858. С. 11, 13, 35, 69, 71; Статистический временник Российской империи. СПб., 1866. Отд. 2. С. 242—243; Статистический временник Российской империи. СПб., 1875. Сер. 2. Вып. 10. С. 70—72, 75—76; Свод статистических сведений по сельскому хозяйству России к концу XIX века. СПб., 1903. Вып. 2. С. 8—9; Сведения о количестве скота в 1910 году по данным волостных правлений и уездной полиции. СПб., 1901. С. 7—9, 12; Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. СПб., 1913. С. 235—236; Отчет по ветеринарной части в России за 1911 год. СПб., 1914. Прил. С. 14.
3. Отчет по ветеринарной части в России за 1911 год. СПб., 1914.
4. Статистические таблицы Российской империи за 1856 год. СПб., 1858. С. 11, 13, 35, 69, 71; Отчет по ветеринарной части в России за 1911 год. СПб., 1914. Прил. С. 14.

5. *Перепелкин А. П.* Материалы к исследованию скотоводства и овцеводства в России. М., 1885.
6. Россия.... Верхнее Поднепровье и Белоруссия. СПб., 1903. Т. 9.
7. Сведения о количестве скота в 1900 году по данным волостных правлений и уездной полиции. СПб., 1901.
8. Свод статистических сведений по сельскому хозяйству России к концу XIX века. СПб., 1903. Вып. 2. С. 147; Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. СПб., 1913. Вып. 6. С. 600.
9. Вестник Минского губернского земства. 1914. № 3.

SUMMARY

The author of the article pointed out that by the beginning of the 20th century, pig breeding had become the leading branch of the agricultural production of the gentry.

УДК 947.6(042.3)+323(476)

В. С. Смятаннікаў

РАЗВІЦЦЁ МАСАВАЙ ФІЗІЧНАЙ КУЛЬТУРЫ Ў БЕЛАРУСІ (1970–1985 гг.)

Важнейшым напрамкам сацыяльнай палітыкі дзяржавы з'яўлялася развіццё фізічнай культуры. Яна разглядалася як сродак масавага аздараўлення насельніцтва і выхавання фізічна моцнага маладога пакалення з мэтай гарманічнага развіцця фізічных і духоўных сіл працоўных. Такі падыход да праблемы неаднаразова падкрэсліваўся ў дырэктыўных дакументах саюзных і рэспубліканскіх структур. Фізічная культура ўключала фізічнае выхаванне, спорт, спецыяльныя навуковыя веды, сістэму падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў, развіццё і ўмацаванне матэрыяльнай базы, кіраванне фізкультурным рухам [1].

У 1970—1985 гг. у развіцці фізічнай культуры Беларусі сталі фарміравацца новыя кірункі, што тлумачылася шэрагам змяненняў у грамадстве. Так, істотна змянілася сацыяльная структура насельніцтва, гараджане па колькасці сталі пераважаць над вяскоўцамі, узрос агульнаадукацыйны ўзровень насельніцтва; у гараджан з развіццём сферы паслуг, павышэннем камфортнасці жылля і развіццём транспарту, стала больш вольнага часу.

Дзяржаўныя органы і грамадскія арганізацыі рэспублікі ўлічваючы сацыяльныя змены, якія адбываліся ў той час, імкнуліся напоўніць вольны час розных грамадскіх груп больш рацыяналь-